

Ove Christensen

Semiotekst

- Umberto Eco og den uendelige semiosis

Every sign... can break with every given context, and engender infinitely new contexts in an absolutely nonsaturable fashion. This does not suppose that the mark is valid outside its context, but on the contrary that there are only contexts without any center of absolute anchoring.

Jacques Derrida

Der findes en lang tradition for at søge det hemmelige bag det åbenbare. Hvis noget fremgår 'uden videre', må det skyldes, at det gemmer på en dybere mening, som kun gennem det skarpsindige blik lader sig afsløre. Tingene kan ikke tillade sig at være profant ukomplicerede og kedelige. Der *må* være en mening bag. Tingene, tegnene, verden kan ikke være meningsløse. Når vi således analytisk 'leder' efter de skjulte budskaber bag de åbenlyse fremtrædelser, er det måske et udtryk for, at vi ikke vil eller ikke kan acceptere Guds død. Eller rettere bliver spørgsmålet: Hvis Gud er død, hvem har så taget hans plads; hvem sidder inde med den skjulte viden om verden; om dens betydning og mening?

Problematikken kan også udtrykkes mere direkte semiotisk: Er termen 'rose' blot en henvisning til en rose, eller er den et symbol på noget andet, eksempelvis kærlighed, der så på sin side viser hen til en guddommelig forestilling om menneskene? Hvad kræves der (af sproget?), hvis en rose ikke blot er en rose, men samtidigt et symbol på noget andet - dybere-liggende?

Umberto Eco har i romanen *Foucaults pendul* forsøgt at latterliggøre to elementer ved en strategi, der blot ser fremtrædelser som et slør, det handler om at trænge ind bag for dér at rekonstruere en dybereliggende mening. Det drejer sig for det første om forestillingen om, at der findes en skjult Plan for og dermed en Mening i verden. Romanen leder os gennem forskellige opfattelser af sådanne planer centreret omkring Tempelriddernes plan for over en periode på 600 år at overtage verdensherredømmet. Troen på Planen giver sig udslag i det Eco kalder 'hermetisme'. For det andet hånes den betydningsstrategi, som skaber betydning ved rene ligheder. Men, kan man spørge, når noget *ligner* noget andet, betyder det så også det andet? *Betyder* den ene tvilling den anden, og repræsenterer den anden den første? Da alt kan komme til at ligne alt gennem ganske få omskrivninger bliver spørgsmålet, om

det er muligt at læse en hvilken som helst betydning *ind* i et tegn eller en tekst?

Disse to elementer ser ved første øjekast ud til at udgøre modpoler. Den første forudsætter en skjult objektiv mening, og dermed en betydning der kan læses ud af tegnene, hvorimod den anden kan ses som vilkårlig *betydningsstilskrivelse*. Den ene strategi er en principiel *aflæsning*, medens den anden er en principiel *indlæsning*. Men de to elementer viser sig at være dele af den samme strategi for '*searchers of the veil*': Homo Hermeticus. Netop fordi Planen er skjult for det umiddelbare blik, kan alle tegn læses som henvisninger til den skjulte Plan. Dette skyldes, at Planen vil være tilstede i alle fremtrædelser som deres skjulte årsag. Der er således ingen (synlig, betydningsmæssig) forskel mellem at læse betydning og mening ud af eller ind i et tegn. Som Casaubon ræsonerer: »En hvilken som helst oplysning bliver betydningsfuld, hvis den forbindes med en anden. Forbindelsen ændrer perspektivet. Den leder én til at tænke, at ethvert af verdens udtryk, enhver stemme og ethvert skrevet eller talt ord, ikke betyder det, som det tilsyneladende betyder, men derimod fortæller os om en Hemmelighed.« (s. 332). Homo Hermeticus er underlagt 'lighedernes dæmon' (s. 319) og »verden eksploderer i et net, i en hvirvel af slægtskaber, og alting henviser til alting, alting forklarer alting...« (s. 410). Pointen er imidlertid, at hemmeligheder blot viser hen til andre hemmeligheder i én dårlig uendelighed.

At blande de to strategier sammen er præcis hvad de tre redaktører Casaubon, Belbo og Diotallevi gør i deres forsøg på at rekonstruere Tempelriddernes Plan. *Foucaults pendul* viser endvidere, at det er farligt at deltage i en sådan leg. De tre redaktører kan ikke fastholde den intellektuelle distance til deres forehavende, men bliver tværtimod selv opslugt af det, og det går dem derfor ilde.

Også i sine teoretiske arbejder finder Eco disse tendenser stærkt udtalte. I *The Limits of Interpretation* og for en dels vedkommende gentaget i *Interpretation and overinterpretation* sporer Eco traditionen tilbage til *den hermetiske platonisme*, som den udvikles i renæssancen. Den hermetiske platonisme udgjorde en udfordring til middelaldersteologiens semiotik. I lighed med semiotikkens klassiske rødder arbejdede middelaldersteologien ud fra en forestilling om, at der gaves en kode for tegnene. Tegnene og teksterne var muligvis flertydige, men der var altid en række tegn-eksterne faktorer, der gjorde tegnene forståelige. Universet var i sidste instans éntydigt, så hvis tekster og tegn var flertydige, skyldtes det blot det menneskelige udtrykstrækkelighed.

I modstætning hertil udvikledes den hermetiske platonisme, som ikke så flertydighed som et rent tekstligt eller semiotisk forhold, men tværtimod som en afspejling af universets egen hemmelighed. Flertydighed, eller betydningernes uendelige forskydning, bliver et *allegoria in factis* i stedet for *allegoria in verbis*. Den hermetiske platonisme bryder med forestillingen om at tegnbetydninger reguleres af en *kode*. Når det er verden, der i sig selv er modsætningsfuld, kan tegnene ikke oversættes til et endeligt antal betydninger. Betydninger bliver hemmelige - og tegnene hemmelig-

hedernes konstant fluktuerende og variable fremtrædelsesformer. Dermed er der lagt op til, at et hvilket som helst tegn og en hvilken som helst tekst kan have eller få tilskrevet en hvilken som helst betydning, som en læser måtte ønske ud fra individuelle præferencer og idiosynkrasier. Det vil ikke være muligt at vurdere en læsnings eller analyses troværdighed. Semiosen bliver en labyrintisk rejse, men uden væggenes foruddisponerede retnings-angivelser.

Ecos interesse i disse semiotiske strategier er dog ikke kun historisk-teoretiske. I følge Eco har traditionen sin aktuelle udløber i *dekonstruktionen* eller i de litteraturteorier, der udspringer af *Jacques Derridas* tænkning. Og det er her vi finder grunden til Ecos skarpe kritik af teorier om betydningsdannelse, der ikke er i stand til at beskytte en 'i sidste instans' betydning lokaliserbar til teksten. Hans engagement er en intervention mod forestillinger om, at man kan læse hvad som helst ind i en tekst; en strategi han finder mest udtalt i den amerikanske dekonstruktivisme.

Det interessante i denne sammenhæng er imidlertid også, at denne kritiserede dekonstruktivisme for en dels vedkommende er inspireret af en læserorienteret receptionsteoretisk udvikling, som fandt sted op gennem 60'erne, og hvis fremmeste repræsentant præcis var Umberto Eco selv. Det handlede den gang om 'læserens rolle', men nu er det altså blevet for meget. »Jeg har fornemmelsen af, at fortolkerens rolle i løbet af de sidste årtier er blevet overdrevet«, så nu gælder det om at finde »the limits of interpretation«, som han siger. (1)

Fortolkning som uendelig semiosis

Vi er alle omgivet af tegn altid. Når vi vågner om morgenen, må vi tyde den irriterende summen som et tegn på, dels at det er morgen, *selv om* det eventuelt stadig er mørkt, dels at det i følge en tidligere intention er på tide at stå op. Vejtrækningen i umiddelbar nærhed tyder på, at man ikke er alene. Vejtrækningen er videre stille og rolig, og derfor er det temmelig sikkert ikke en blotter, der er trængt ind i værelset i ly af mørket. Det lysner efterhånden ude i horisonten, hvilket kan læses som et tegn på solens snarlige opståen. Efter den første kop kaffe begynder maven at gøre opmærksom på sig selv ved en påtrængende og nedadgående følelse, der tyder på at en af dagens første større kropsudskilninger er nært forestående, og det vil derfor være klogt at opsøge et WC.

Normalt vil disse læsninger foretages intuitivt. Vi har internaliseret en lang række af kompetencer som tegnlæsere. På trods af at vi foretager alle disse læsninger intuitivt, ligger der et forholdsvis stort *fortolkningsarbejde* bag hver af dem. Ofte temmelig komplekse tegn-fortolkninger, hvor en lang række del-læsninger og slutninger er involveret. I hele vores omgang med og i omverden spiller fortolkningsprocedurerne en helt afgørende rolle. Det er i denne forbindelse Umberto Eco taler om de semiotiske processers fundamentale karakter. »Semiosen er et fænomen, der hører men-

neskene (og ifølge nogle også englens og dyrenes) til, og hvor man som Peirce udtrykker det - opererer med et tegn, dets genstand (eller indhold) og dets fortolkning.« (2)

Fortolkning er den centrale kategori i Ecos semiotik og tekst-teori. Dette hænger delvis sammen med Ecos videreførelse af *Charles S. Peirces* pragmaticistiske semiotik. (3) For Peirce er tegnet en relationel størrelse, som implicerer en relation mellem tre elementer. For det første er der det umiddelbare eller primære tegn. Dette er tegn-udtrykket. Dette tegn-udtryk betyder ikke noget i sig selv. Som en anden del af tegnet er der objektet - forestillingen om et noget det primære tegn som tegn viser hen til, og som vi af indlæring eller vane kan forbinde det primære tegn med. Og endelig for det tredje består tegnet af interpretanten, som er en sammenkoblende fortolkning af den umiddelbare forbindelse i tegnets relationelle organisering. Men interpretanten er selv et tegn-udtryk på samme måde som det primære tegn. Dermed bliver tegn-relationen en uendelig semiosis, hvor tegnfortolkningen forskyder sig i det uendelige, rent bortset fra, at verden som objektiv størrelse, og vores erfaringer med denne verden, forhindrer processen i at gå amok i en kaotisk og amorf forestilling om at alt kan betyde alt.

Eco overtager Peirces opfattelse af tegnet, og han forsøger at vise, hvordan disse uendelige semiosis processer er fundamentale i hele vor måde at orientere os i verden på. Men også i forlængelse af dette i vor måde at forstå verden og hinanden på, og endelig for vor måde at kommunikere på.

For Eco bliver forestillingen om den uendelige semiosis en figur, der bearbejdes på en række forskellige niveauer: For det første foregår den uendelige semiosis på *tegn-niveauet*. Her overtager Eco blot Peirces semiotik. For det andet kan man tale om et *niveau for betydningsdannelse*, hvor tegnenes principielle struktur knyttes sammen med betydning som flydende labyrintiske og encyklopædiske processer. For det tredje foregår der en uendelig semiosis på et *tekstteoretisk niveau*. I forsøg på at fortolke en tekst - her er det ligegyldigt om tekster er æstetiske produkter eller andre typer af tekster - er vi i princippet involveret i en uendelig slutningsproces. Tolkningen må hele tiden etablere forbindelser mellem teksten som manifest udtryk og videre som anerkendt konnotationsrum på den ene side og fortolkerens, analytikerens generelle kompetencer på den anden side. Dette forhold må videre ses i forbindelse med den historisk-kulturelle kontekst, hvori der både indgår tekstens manifestationsform og fortolkerens videns-, forventnings- og erfaringshorisont. Endelig for det fjerde foregår de uendelige semiosis processer på *hverdags- eller et umiddbart erfaringsniveau*. Det er normalt her vækkeuret bliver semiosis relevant.

I princippet foregår semiosen på samme måde på de forskellige niveauer. Tegnobjekt-interpretant-strukturen gør betydningsdannelsen processuel. Processen indebærer en fortolkning, som har karakter af et gæt eller væddemål, hvor der ikke

umiddelbart er nogle instanser, der kan afgøre væddemålet. I sin *Semiotics and the Philosophy of Language* viser Eco, hvordan betydninger ikke dannes efter leksikalske principper, hvilket er opfattelsen i en kommunikationsteoretisk tegn-teori. »En repræsentation, der fungerer encyklopædisk, går ud fra at repræsentationen af et indhold kun foregår med *interpretant*-midler i en uendelig semiosisk proces. Disse interpretanter bliver så på deres side selv fortolkelige...« (4) Betydninger dannes encyklopædisk, hvorved alle betydninger kommer til at udgøre netværker, som er a-hierarkiske. Eco taler lige frem om, at disse netværker er rhizomatiske. (s. 81f) Men der er som allerede nævnt en række faktorer, der er med til at begrænse dette betydningsflow.

Fortolkningens semiotiske begrænsninger

I sin *The Limits of Interpretation* forsøger *Umberto Eco* bl.a. at vise hvilke begrænsninger, der gives for mulighederne for fortolkning og analyse. I den forbindelse når han frem til, at det ikke kan afgøres, hvad en god fortolkning er, men derimod kan man afgøre om en fortolkning eller analyse er dårlig og fejlagtig; inkohærent og inkonsistent. Det er den analyserede tekst, der er sanktionsinstansen for bedømmelsen af analysen. På spørgsmålet om, hvordan man kan afgøre om en fortolkning er god eller dårlig, er svaret: »Den eneste måde er, at undersøge den i forhold til teksten som en kohærent helhed.« (5)

Dette er dog ikke helt uproblematisk al den stund, at teksten for at være sanktionsinstans for en læsning jo skal læses, og dermed står man tilbage med problemet med afgørligheden af læsningens værdi. Problematisk er tillige forestillingen om at en tekst per se skulle være kohærent. Denne kohærens går altså forud for læsningen. Men hvem kan for det første afgøre denne kohærens, og for det andet, hvad sker der hvis teksten ikke *er* kohærent? Ud over dette er der problemer omkring de involverede teorier og metoder, som en læsning nødvendigvis eksplicit eller implicit, bevidst eller ubevidst må benytte sig af for at foretage en læsning, fortolkning, analyse. I hvilken udstrækning tilgodeses 'the right of the text' af teoretiske tilgange til teksten?

Eco iscenesætter spørgsmålet om semiosisen gennem en opdeling i tre forskellige instanser: 1. *Intentio auctoris*: forfatterintentionen eller den objektive mening og betydning af en tekst. 2. *Intentio operis*: værkets eller den semiosiske proces' interne betydning, som den dannes af fordelingen af de enkelte semantiske og symbolske elementer. Og endelig 3. *Intentio lectoris*: det betydningsindspil, der kommer fra læseren i dennes aktivering af tekstbetydningen.

Den første 'Intentio auctoris' kan man stort set se bort fra. Det er blevet uholdbart af forsøge at fange en objektiv mening eller betydning i en tekst (men måske ikke i andre semiotiske processer?). Troen på eller forestillingen om, at en analyse kan få

fat i 'intentio auctoris' bygger på en teori om sproget som et rent kommunikationsredskab: En mening eller intention: I_1 , tænkes af en Afsender, der formulerer et Budskab, der sendes gennem et Medium, hvor et Budskab aflæses i den anden ende af en Modtager, der afkoder meddelelsen som en intention: I_2 . Pointen er nu, at når I_1 ikke afviger væsentlig fra I_2 , kan kommunikationen siges at være lykkedes.

En sådan kommunikationsforståelse kan muligvis gøres operativ i forskellige sammenhænge, men som generel forståelsesform for sproglige processer er den ubrugelig. Problemerne er mangfoldige, men et af dem består i, at betydningsdannelseprocessen ikke forstås processuelt, men tværtimod statisk. Sproget anses videre som et modstandsløst materiale eller redskab, der blot som en depeche kan gives af en instans til den næste. Mediets betydning for meddelelsen negligeres osv. osv.

De to tilbageblevne elementer 'Intentio operis' og 'Intentio lectoris' kommer til at udgøre de væsentlige elementer i betydningsdannelsen af mere komplicerede semiotiske processer. Betydning og mening opstår som en dialektik mellem de to størrelser. Men der eksisterer ud over dette en række elementer, som er medvirkende til at begrænse 'Intentio lectoris' rolle i betydningsdannelsen. 'Intentio lectoris' består af det interpretative, fortolkende, analyserende element. Men der er grænser for de muligheder for interpretation, der eksisterer eller står til rådighed for læseren. Det er netop læserens rolle, der er til diskussion.

Eco nævner en række begrænsende elementer i analyseprocessen. Disse kan man sammenfatte til fire. 1. Først og fremmest vil ethvert symbol eller tegn være bærer af et minimalt betydningsindhold: *den bogstavelige betydning*, hvilket normalt vil være den førstnævnte i en ordbog, eller den betydning som en læg-person adspurgt om betydningen først ville nævne. Eksempelvis vil den bogstavelige betydning af 'gris' ligge nogenlunde fast inden for en bestemt betydningsfællesskab. 'Gris' er et dyr med de og de karakteristika. Betydningen af 'gris' som et barn, der ikke sidder pænt ved bordet, er eksempelvis afledt og i sidste instans afhængig af den første, bogstavelige betydning.

2. *Kontekstuel redundans*. Den umiddelbare kontekstuelle sammenhæng et symbol indgår i, vil være afgørende for mulige fortolkninger af dets betydning. De omkringstående symboler, tegn, ord eller lignende vil indskrænke mulighederne for 'vilde tolkninger'. Eksempelvis er ordet 'blad' uklart i sin henvisning. Betyder det 'løv', en 'side' eller et magasin; et dameblad. Men hvis det indgår i sammenhæng med 'at læse', bliver fortolkningsmulighederne indskrænkede. Hvis det ydermere indgår i en sammenhæng med 'at bladre' indskrænkes betydningsmulighederne yderligere. Denne kontekstuelle betydningstilskrivelse kan tillige udgøres af eksterne elementer. Hvis man befinder sig i zoologisk have, vil ordet abe sandsynligvis vise hen til aber i burene. Men hvis en underviser hentyder til, at han eller hun kigger ned over en flok aber, vil betydningen af dette temmelig sikkert afkodes på en anden

måde.

Som en del af den kontekstuelle begrænsning af betydningsflowet nævner Eco *teksters syntagmatiske organisering*. Her er det kun tekster i egentlig forstand, der tænkes på. Den syntagmatiske organisering tilrettelægger visse minimale bestemmelser, en fortolkning bliver nødt til at tage hensyn til, hvilket indskrænker fortolkerens muligheder for at få teksten til at betyde. Dette betyder, lige som ved de ovenstående indskrænkninger, ikke, at der dermed gives en afgørelse for, hvordan en tekst skal eller kan forstås. Mulighederne i 'indefinit', men ikke 'infinite', som Eco siger.

3. Enhver brug af tegn og symboler vil vise hen til en *hensigt* med brugen. Denne hensigt vil i følge *sædvane* afkodes og være med til at bestemme, fastlægge betydningsindholdet af det ytre. En fortolker vil ikke blot betragte sproget som et æstetisk udtryk, men netop tillige betragte sproget som kommunikativt, hvorfor sproget hele tiden forestilles at vise hen til noget andet end sig selv. Sproget er på en og samme tid kommunikativt og ekspressivt, de to elementer kan ikke adskilles. Enhver fortolkning er således, ud over at frisætte sproget i forhold til den givne sammenhæng, bundet til denne sammenhæng med sproget som henvisning. Der er et intersubjektivt fastlagt system af betydningsfordeling.

4. Og endelig er alle meddelelser i følge Eco kodede meddelelser, hvorfor det i sidste instans vil være mulig at læse tekster og tegn ud fra den givne *kode*. Bag en hvilken som helst repræsentation ligger et system, som kan rekonstrueres, og tekster kan derefter oversættes. Denne forestilling skal ikke tages for bombastisk. Eco er om nogen klar over, og det pointeres da også til stadighed, at der ikke gives en endelig afgørelse af en teksts betydning. Tegn og tekster vil være involverede i semiotiske processer, men stadig vil et underliggende system sikre, at tegnene bliver forankrede på en eller anden måde. Det er et kulturelt givet vilkår for betydningsdannelse. Også her spiller det intersubjektive element en afgørende rolle.

Disse fire begrænsende elementer kan naturligvis ikke deles op på denne skarpe måde. De er dels overlappende, og dels vil de altid fungere i forskellige legeringer. Pointen er blot, at der gives en række interne og eksterne faktorer, der begrænser betydningsdannelsen. Disse faktorer må respekteres, hvis en læsning skal kvalificere sig som læsning frem for blot en '*brug*' af teksten.

Tekstuel betydningsdannelse

Inden forholdet mellem de forskellige elementer i en betydningsdannelse skal bestemmes, må et forhold mellem tekst og læsning gøres klart. Det giver ingen mening at tale om en tekst uden en læsning. En 'uaktiveret' tekst er ikke en tekst, da en tekst først opnår karakter af at være tekst gennem den aktivering af betydningselementerne som læsningen udgør.

En ikke-aktiveret tekst kan sammenlignes med et spejl, der ikke kigges i. Hvad er der i et spejl, hvis der ikke er noget blik, der kan reflekteres? Ingenting vil man sikkert umiddelbart svare, men principielt kan man naturligvis ikke svare på spørgsmålet, da man nødvendigvis må kigge i spejlet for at se, hvad det viser (ikke viser).

På samme måde med en tekst. At tale om 'teksten i sig selv' eller dens 'før-læsnings-betydning' giver ingen mening, da det kræver en læsning at afgøre denne før-læste betydning. På et niveau giver det således ikke mening at skelne mellem læsning og tekst, da læsningen udgør den konkrete aktivering af teksten. Dette betyder imidlertid ikke, at der på den anden side kun er læsningen, som på sin side så skulle være en suveræn betydningssætter. Sammenligningen mellem spejlet og teksten gælder nemlig tillige dette forhold: lige som man ikke kan se hvad som helst i et spejl, kan man ikke få en tekst til at betyde hvad som helst. Spejloverfladens tekstur vil være afgørende for det set, på samme måde som tekstens tekstur vil være det i forhold til læsningen. Der gives en række betingelser for at en betydning kan gøre sig gældende som betydning.

På samme måde som det på et niveau ikke lader sig gøre at skelne mellem tekst og læsning, lader det sig heller ikke gøre at isolere andre betydningsindspil som ydre. Når man læser en tekst kan det ikke afgøres, hvilke betydningsdele der kommer hvorfra. Den socio-kulturelle og historiske kontekst er afgørende for, hvordan vi sætter betydning. Dermed bliver disse betydningselementer samtidig en del af teksten selv. Eller rettere det giver ikke nogen mening at skelne 'det indre' fra 'det ydre' i tekstlæsningen som betydningsdannelse. Dette betyder dog ikke, at man ikke analytisk kan blive nødt til at isolere de forskellige elementer. Men i denne sammenhæng, hvor spørgsmålet er semiosis som processuel betydningsdannelse, må de forskellige elementer forstås som værende inden for teksten.

En tekstlæsning som søger at finde frem til, hvad teksten 'egentlig' handler om, vil give en forestilling om tekstens årsag. Meningen eller indholdet er noget, der går forud for teksten, og som teksten efterlods - *nachträglich* - giver udtryk; form. Men netop forestillingen om tekstens latente indhold; dens årsag er et resultat af læsningen. Man kan da snarere vende årsags-virknings-forholdet om, og sige at teksten producerer sin egen årsag, indhold. Her bliver årsagen *nachträglich* i forhold til teksten. Nu skal det imidlertid ikke hævdes, at der ikke skulle være noget indhold i en tekst. Men forholdet mellem indhold og udtryk, forholdet mellem tekstens betydning og dens 'lineære tekstforløb' er uafgøreligt, på samme måde som den freudske term *nachträglich* indikerer. Også i psykoanalysen er barndommen som fantasme et resultat af voksendommens bearbejdning, uden at barndommen som et erfaringsrum dog af den grund kan negligeres. Så spørgsmålet om, hvorvidt det er den voksne, der betydningssætter og dermed skaber sin barndom, eller det omvendt er barndommen, der determinere voksenlivets fantasmer, er uafgørligt. Forholdet er *nachträglich*.

Eco har ret i at hævde, at enhver betydningsdannelse udgør en semiosis. Men Ecos

betydningsteori bliver problematisk ved at skelne for skarpt mellem tekst (*intentio operis*) og læsning (*intentio lectoris*), og den deraf følgende tro på *koden* som et relativt stabilt betydnings-system. Forholdet kan ikke indsættes i et determinations-univers, hvor den ene side er 'i sidste instans'-domstolen.

Hvis man i stedet betragter *semiosisen som et tekstuel forhold*, kan man sige, at den sætter et firefoldigt dialektisk (betydnings)spil i gang: Et betydnings-spil mellem fire tekst-elementer (tekst, læsning, kontekst og reference), der alle er en del af teksten. Dermed kommer man til at operere med *et generaliseret skrift-begreb*, hvor der ikke gives afgørlige grænser mellem tekst og læsning, da grænserne ikke består på niveauet for betydningsdannelse, eller igen: forholdet er *nachträglich*. Det er bl.a. denne forestilling, der udtrykkes af *Josué V. Harari*, når han siger: »Begrebet (om) 'tekst' er en metodologisk hypotese der, *som en strategi*, har den fordel, at den skærer den traditionelle distinktion mellem læsning og skrift over.« (6) Det er opfattelsen her, at et forsøg på at indarbejde Ecos 'limits of interpretation' i et generaliseret tekstbegreb, vil kunne dynamisere konceptualiseringen af betydningsdannelsen som proces.

Det synes oplagt, at Umberto Eco har bestemt en række af de elementer, der er konstitutive for en konkret betydningsdannelse. Hvis man dels skal sammenfatte de elementer Eco peger på, som afgørende for hvordan der skabes betydning i forbindelse med en semiosis, og dels skal bryde de begrænsninger, han samtidig lægger op til, gennem en investering i et generaliseret tekstbegreb, får man en række konkrete elementer, som alle aktivt indgår i betydningsdannelsen. Listen, der skal præsenteres her, er på ingen måde fuldstændig, men kan måske ses som et katalog over nogle af de vigtigste elementer:

1. Der er *den primære tekst*, som er udgangspunktet for semiosisen og læsningen. Denne tekst består dels af et semantisk niveau og dels et andet symbolsk niveau som indgår i det Eco kalder 'intentio operis', forestillingen hos læseren om en 'modelforfatter'. Der gives altså såvel et semantisk som symbolsk niveau internt i teksten.

1. A. En hvilke som helst tekst indgår i en kontekst, hvor i princippet alle andre tekster er forudsatte. En teksts korpus etableres på baggrund af alle andre tekster. Dette bliver naturligvis langt tydeligere, hvis man begynder at tale om specifikke *genrer*, hvor en tekst i en bestemt genre skrives på baggrund af hele genren. Det er på den måde, at alle andre (kendte) tekster udgør intertekstuelle referencer for enhver specifik tekst. Forudsætningen for en tekst er således forudgående, forudsatte samt forud-skrevne og -læste tekster. Der er her tale om det Eco kalder for en '*generel tekstualitet*'.

1. B. Teksten kan gennem sin måde at fungere som tekst på skabe betydninger gennem im- og eksplicite *intertekstuelle referencer* til andre tekster. Når intertekstuelle referencer genkendes, kaster de betydningselementer ind i den 'primære tekst'.

Når eksempelvis der eksplicit henvises til en sonate af Shakespeare i serien Twin Peaks er dette med til at fastlægge betydninger, såfremt læseren er bekendt med Shakespeare og sonaten. (7) Disse intertekstuelle referencer kan naturligvis tillige være implicite. Referencerne kan her udmærket virke uanset om de er intenderet eller ej, og uanset om forfatteren selv kender til dem eller ej. Så fremt de intertekstuelle referencer aktiveres i en læsning, vil den indgå i betydningsdannelsen. Dette betydnings-indspil kan ikke reduceres til 'egentlige' intertekstuelle referencer, men gælder for så vidt en hvilken som helst betydningsdannelse. Ingen betydninger er relationsløse, og derfor vil betydninger mere generelt altid dannes i et samspil med forestillinger, genkendelser osv., der fungerer på samme måde som intertekstuelle referencer.

1. C. Teksten kan tillige skabe et mer-betydningsindhold gennem den viden læseren har om tekst-eksterne forhold. Når, igen med Twin Peaks som eksempel, Richard Beymer og Russ Tamblyn spiller med i Twin Peaks kaster det betydning af sig, hvis læseren dermed associerer til 'West Side Story', som de to havde de to hovedroller i. Man kan også tænke på en John Wayne-film, som netop bliver en John Wayne-film, selv om John Wayne netop 'kun' er en skuespiller, og derfor vil hans roller være afhængige af de film, han indgår i. Men sådan er det netop ikke kun: John Wayne er først og fremmest John Wayne (eller han er snarere den skabte myte om skuespilleren og personen John Wayne) og først sekundært med i en film. Dette kendes også fra andre 'stjerner'. Denne viden eller disse tekster er *tertiære tekster* og deres betydningstilskud til den primære tekst stammer fra, hvad læseren i øvrigt ved af tekst-eksterne forhold; en viden der oftest primært formidles af sladder-spalterne eller deciderede sladderorganer, hvor *Se og Hør* vel er det bedst kendte danske eksemplar. Dette element af de 'tertiære teksters' betydningsindspil peger blandt andre *John Fiske* på. (8)

2. Teksten er imidlertid ikke en tekst uden en *læsning*. Teksten må aktiveres for at indgå i en semiosis. Læsningen er dels en mere passiv aktivering af det betydningsindhold, der ligger i teksten på det semantiske og symbolske niveau. Aktiveringen af det symbolske niveau kræver dog mere end blot passiv reception, da de symbolske elementer kræver at aktivere noget, der ikke umiddelbart fremgår af teksten selv. I begge disse indgår betydningen i et spil. Tekster betyder. (9) Ud over denne passive aktivering foregår der i læsningen en mere aktiv aktivering, som består i, at der må etableres perspektiver på teksten; teksten må vinkles. Her er fortolkeren bl.a. nødt til at trække på (teoretiske) analytiske kompetencer - uanset om disse er bevidst tillærte eller effekter af en erfaring med tekster. Medieforbrug har som sideeffekt en utrolig opøvelse i læse-strategier. Det er gennem indsigt i medier og teksters måde at fungere på, at læsningen tilføjes en bevidsthed om genrekonventioner, syntagmer, metaforer osv. Læsningen er en aktivering af en tekst, hvorved en forståelse opstår, dannes. Denne forståelse er som aktivering af en tekst selv

en tekst, som i logisk forstand kommer efter den aktiverede tekst: altså er den en *post-tekst*.

2. A. Et af de mest gennemarbejdede elementer i betydningsaktiveringen er de *generelle tekstlæsningskompetencer*, som forudsættes for, at en tekst overhovedet kan læses. Her gælder bl.a. sprog-kompetencer, men også en række kulturelle og konventionelle kompetencer. At et kors kan læses som et religiøst symbol, er et eksempel på en generel betydningsdannelse- eller betydningsaktiveringskompetence. En række af disse elementer fanges med det *Jürgen Habermas* kalder for *livsverden*. Livsverden er både den *horisont* som afgrænser, hvad der lader sig tænke og dermed betyde, og det *reservoir* den enkelte trækker på i betydningsdannelsen.

2. B. Ud over disse generelle kompetencer i aktivering af teksten, sker der en privativ betydningsaktivering gennem læsningen; dette er de *specifikke kompetencers* del i betydningsaktiveringen. Den enkeltes livshistorie vil ofte være afgørende for, hvordan en betydning afkodes, læses. Hvis én eller anden sidder og læser om en voldtægt, vil den læser, der selv har oplevet en voldtægt, foretage en anden betydningsdannelse end den læser, som ikke har oplevet en voldtægt. Der vil altid eller ofte forekomme symboler, termer, tegn osv., der aktiverer lag af læserens livshistorie og dette spiller ind på betydningsdannelsen i læsningen; der vil altid eller ofte forekomme elementer af individuel betydningsaflejring.

2. C. En anden kontekstuel betydningsdel er *situationen*, hvor læsningen foregår. En tekst læses anderledes, hvis den opfattes som pligt-læsning i forhold til et undervisningsforløb end hvis den læses i et tog, hvor læseren er på vej på sommerferie. Den øjeblikkelige tilstand læseren befinder sig i er indspil i forhold til betydningsdannelsen. Dette forhold kendes også fra drømmeanalyse, hvor dagsresterne er afgørende for elementerne i drømmen.

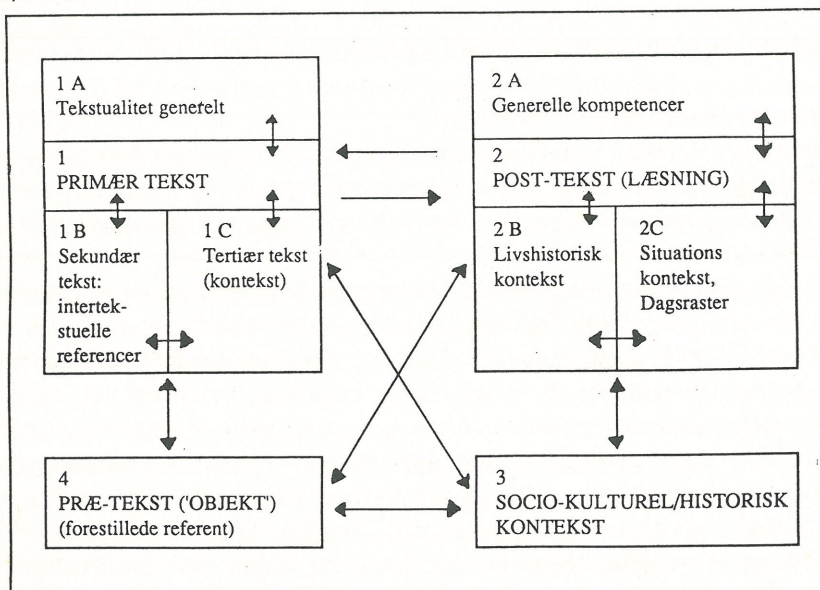
3. Konteksten forstået som den socio-kulturelle og historiske forståelses- og betydningshorisont er helt afgørende for, hvordan betydning kan dannes overhovedet. Det er den *socio-kulturelle kontekst*, der først og fremmest konventionelt fastlægger forskellige sem-elementers betydning. Dette skyldes at betydning ikke er en a-historisk proces, men netop udelukkende fungerer på baggrund af en u-bestemmelig - men afgørende - baggrund. Sprogfællesskabet er her naturligvis et af de vigtigste elementer. Vi forstår et sprog, hvor vi indgår i sprogfællesskabet eller har så megen indsigt i sprogfællesskabet, at vi kan danne betydning inden for det. Men der ud over fastlægger fælleskulturelle myter, historie, kulturelle egenart osv. betydningsmulighederne. Vores vestlige protestantiske historie er med til at begrænse, hvordan vi danner betydning. Som ved de øvrige forhold gælder dette også, når det bliver brudt. Således er eksempelvis Jens-Jørgen Thorsens provokative praksis ikke en overskridelse af en kristen historie, men har netop denne som forudsætning, hvorved den tillige bekræftes. Dette vil altid være tilfældet. Enhver overskridelse, som får betydning af overskridelse, vil samtidig bekræfte det overskredne. Når det poe-

tiske sprog i Højholts digtning anføres mod det kommunikative, bekræftes det kommunikative ved at udgøre det grundlag overskridelsen kan forstås - danne betydning - i forhold til. Dette er *den socio-kulturelle kontekst*.

4. Endelig spiller forestillingen om at sproget viser hen til noget ikke-sprogligt ind. Et symbol vil, udover at fungere internt i forhold til den tekstlige sammenhæng, vise hen til en forestilling om et ikke-ord: et 'objekt' i en eller anden forstand. Dette vil også udgøre et element i den måde betydningen dannes på. Det er vigtigt at fastholde, at denne reference ikke er til objektet, referenten. I betydningsdannelsen bliver det et element ved at udgøre en *forestilling om reference*, og referencens status er derfor ligegyldig i den enkelte betydningsdannelsesproces. At den ikke er det i en konkret historisk sammenhæng er klart. Et sidste forhold omkring den forestillede reference: referencen skal selv 'læses' som reference og får derved selv karakter af at være tekst eller et tekstligt forhold. Denne tekst (den forestillede reference) forestilles at gå forud for henvisningen til den, hvorfor den kan kaldes *præ-tekst*.

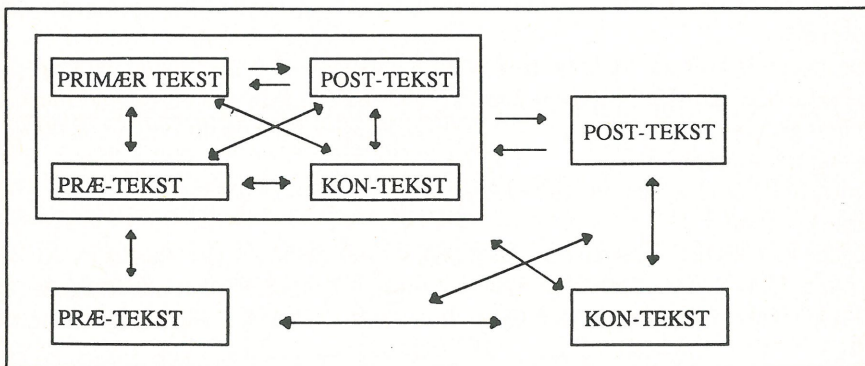
Den aktive semiosis bliver herved et processuelt forhold mellem fire tekst-forhold, som i sig selv er processuelle: Tekst, Post-tekst, Kon-tekst og Præ-tekst. Disse forhold i betydningsdannelsen som aktiv semiosis-proces kan i en model skitseres på følgende vis:

SEMIOSIS:
TEKST/TEGN

FIGUR 1

Denne semiosis vil på sin side spille ind i forhold til en læsning og vil på denne måde selv skulle betydes. Denne fire-foldige semiosis vil derfor i sig selv udgøre et tekstuel element, der skal læses, hvorfor hele proceduren gentager sig som en uendelig semiosis:

FIGUR 2

En sådan model kan pege på nogle af de elementer, der er involveret i en fortolkningspraksis. Der er her tale om en præcisering af et semiotisk begreb om *konteksten*. Betydning er et spørgsmål om kontekst, framing. Men det betyder, at såvel tekstuelle elementer som andre betydningselementer (der jo også er tekstuelle) altid bliver konkret situeret. Det er dette *Jonathan Culler* er inde på, når han i en diskussion med *Eco* præciserer et dekonstruktivt fortolkningsbegreb. I forhold til *Ecos* kritik af en dekonstruktiv fortolkningspraksis som vilkårlig betydningstilskrivning siger *Culler*: »Tværtimod betoner dekonstruktion at betydning er kontekstbundet - en funktion af relationer i og mellem tekster - men kontekster er i sig selv ubundne: der vil altid opstå nye kontekstuelle muligheder, som trænger sig på; så det eneste vi ikke kan er at sætte grænser.« (10) Grænser kan ikke fastlægges til et fast sanktionsapparat, som eksempelvis tekstens kohærens, som *Eco* hævder. Man kan måske snarere hævde, at grænserne i sig selv til stadighed er til diskussion, og selve dette forhold er et ikke uvæsentligt element i semiosisen.

Den kontekstuelle situering af en fortolkningspraksis vil, sammen med en række af de faktorer *Eco* har peget på, standse betydningsflowet til en vis grad, men denne 'relative' standsning ophæves igen med kontekstens forskydning. Tegn og tekster betyder ikke, men *betydes* - og dette sker altid konkret. Så i stedet for semiotik - der i visse egne af humaniora forstås hard-core-videnskabeligt - skulle vi måske tale om semiotekst?

Noter

1. Umberto Eco: *The Limits of Interpretation*. Indiana University Press, Bloomington 1990, s. 6.
2. Umberto Eco: "Om spejle" i *Om spejle og andre forunderlige fænomener*. Forum, København 1990, s. 61. Da det ofte er en kilde til misforståelser, skal det præciseres, at Eco skelner mellem semiosis processer og så semiotikken, som er tænkningen over disse. »Semiotikken er den teoretiske overvejelse af, hvad semiosen er«, hedder det bl.a. samme sted.
3. For en meget kort introduktion til Peirces tegnbegreb se Peder Voetmann Christiansen: "Fra Peirce til evigheden" i *Slagmark* nr. 5, 1985. Især s. 74ff. For en generel introduktion til Peirce se Anne Marie Dinesen: *C. S. Peirce*. Nordisk Sommeruniversitet, Aalborg 1992 (2. reviderede udgave).
4. Umberto Eco: *Semiotics and the Philosophy of Language*. 1985 s. 68.
5. *Limits...* s. 59.
6. Josué V. Harari: "Critical Factions/Critical Fictions", i J. V. Harari (red): *Textual Strategies*, Ithaca, New York 1979, s. 39. Jvf. også Roland Barthes skriftbegreb som det eksemplarisk kommer til udtryk i hans "Fra Værk til Tekst" i *Kultur og klasse* nr. 40, 1981.
7. For en læsning af Twin Peaks som forsøger at tage højde for disse semiotiske betragtninger: Ove Christensen & Claus K. Kristiansen: "Det hemmelig og det hellige i Twin Peaks" i *K&K* nr. 71, 1992
8. Se John Fiske: *Television culture*. Routledge, New York 1987, s. 124ff.
9. Jeg har andet sted skrevet om dette forhold. Se Ove Christensen: "Tegn til salg" i Tove Arendt Rasmussen, Ellen Christiansen og Jens F. Jensen (red): *Reklame-kultur*. Aalborg Universitetsforlag, Aalborg 1993. Jeg forsøger også her at gøre rede for det kontekstuelle element i betydningsdannelsen.
10. Jonathan Culler: "In Defence of Overinterpretation", i Umberto Eco: *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge 1992, s. 120.